

**INKLUZIV MAKTAB O'QUVCHILARINING TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA
IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISHNING SHAKL, METOD VA USULLARI**

Ergasheva Rayhon Sobir qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

regasheva005@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inkluziv maktab o'quvchilarining hissiy va aqliy rivojlanishida tasviriy va amaliy san'atning ahamiyati va ushbu fanlarni o'qitishning maxsus metodikalariga oid adabiyotlar tahlil qilingan. Tasviriy san'at bilan shug'ullanish, bolalarning nafaqat tuyish sezgilarini rivojlantirishi balki, o'z qo'li bilan yaratilgan narsalarga nisbatan quvonch hissini yuzaga keltiradi. Inkluziv maktab o'quvchilarining tasviriy san'atga bo'lgan qobiliyatini shakllantirish, ularning jamiyat hayotiga moslashishida tasviriy san'atning o'rni va ahamiyati o'rganilgan. Maqolada inkluziv ta'lim sharoitida tahsil olayotgan o'quvchilar bilan dars faoliyatini yanada samarali tashkil qilishning yangi metod va usullari taklif qilingan. Shuningdek maqolada tasviriy san'at faqat fan sifatida emas, balki alohida ta'limga ehtiyojli bo'lgan bolalarning ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, alohida ta'limga ehtiyojli bolalar, inkluziv ta'lim, ijtimoiy munosabatlar, kognitiv moslashuvchanlik, noan'anaviy terapiya usuli, hissiyotlar g'ildiragi.

**ФОРМЫ, МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ
РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ
ШКОЛЫ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА**

*Эргашева Райхон Собир кизи, магистрант Бухарского государственного
педагогического института*

regasheva005@gmail.com

Аннотация: В данной статье проанализирована литература, касающаяся значения изобразительного и прикладного искусства в эмоционально-психическом развитии учащихся инклюзивной школы и специальных методик преподавания этих дисциплин. Занимаясь изобразительным искусством, дети не только развивают свои сенсорные ощущения, но и вызывают чувство радости по отношению к предметам, созданным своими руками. Проанализированы роль и значение изобразительного искусства в формировании у учащихся инклюзивной школы способности к изобразительному искусству, их адаптации к жизни общества. В статье представлены методы и приемы эффективной организации курсовой деятельности с учащимися, обучающимися в условиях инклюзивного образования. Также в статье изобразительное искусство представлено не только как наука, но и как важный фактор в укреплении социальных отношений детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: изобразительное искусство, дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, социальные отношения, когнитивная гибкость, нетрадиционный метод терапии, колесо эмоций.

**FORM, METHOD AND METHODS OF IMPROVING THE METHODOLOGY FOR
THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS OF AN INCLUSIVE
SCHOOL IN THE LESSONS OF FINE ARTS**

Ergasheva Rayhon Sobir qizi, Master's student at Bukhara State Pedagogical Institute

regasheva005@gmail.com

Annotation: This article analyzed the importance of fine and Applied Art in the emotional and mental development of students of an inclusive school and literature on special methodologies for teaching these subjects. The practice of visual arts creates a sense of joy for children not only to develop feelings of appetite, but also to do things that are made by their own hands. The role and importance of Fine Art in the formation of the ability of students of an inclusive school to the Visual Arts, their adaptation to the life of society were analyzed. The article provides methods and methods for the effective organization of lesson activities with students studying in an inclusive education setting. Also in the article, Fine Arts is manifested not only as a science, but also as an important factor in strengthening the social relationships of disadvantaged children.

Keywords: Visual Arts, children with special educational needs, inclusive education, social

relationships, cognitive flexibility, unconventional therapy method, wheel of emotions.

Kirish. Hozirgi davrda mamlakatimizda, shu jumladan xalq maorifi tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar o'qituvchilar, barcha pedagoglar oldiga o'quvchining bilimlarni yuksak darajada o'zlashtirishi; o'quvchilar mustaqil tafakkurini, ular aktivligini rivojlantirish; ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash; ularning tafakkur, muloqot, o'qish, mehnat qilishga bo'lgan qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi murakkab va mas'uliyatli vazifalarni qo'yimoqda.[1]

Respublikamizda inkluziv ta'limni takomillashtirish masalasi hukumatimizning ko'plab hujjatlarida, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlarida, ma'ruza va chiqishlarida, farmon va qarorlarida o'zining munosib aksini topgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 13-oktyabrda PQ-4860- son «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori inkluziv ta'limning mamlakatimizda yanada mustahkam o'rin egallashiga debocha vazifasini o'taydi.

Shuningdek, respublikamizda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar va o'smirlar ta'limi, ularning nuqson turlari va uning darajalarini inobatga olgan holda maxsus ta'limning yo'nalishlari (aqli zaif, ruhiy rivojlanishi sustlashgan, nutqida, ko'rishida va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar) bo'yicha korreksion ta'lim tashkil etilgan. Xalqaro miqyosda ta'lim isloxotini demokratiyalashtirish va diskriminatsiyaga qarshi kurashish natijasida jamiyatning dunyoqarashi o'zgarib, har xil toifadagi kishilar orasida yangicha yondashuv, o'zaro hurmat, ijobiy munosabat shakllandi. Maxsus ta'lim sohasini rivojlanishini qayta ko'rib chiqish siyosati amalga oshirila boshlandi. Ko'pchilik mamlakatlar "Segregatsiya" ta'limidan voz kechib imkoniyati cheklangan bolalarni integratsiya jamiyatiga mansub bo'lgan integratsion ta'limni tadbiriq qilishni lozim topdi. Keyinchalik inkluziv ta'limga o'tila boshlandi. Bu o'rinda L.S.Vigotskiyning fikricha: "Maxsus maktablarimizning afzallik jihatlari bilan bir qatorda ayrim kamchiliklari bilan ham ajralib turadi, u o'z tarbiyachisini tor doiradagi maktab jamoasi bilan chegaralab: kar, ko'r yoki aqli zaif bolaning asosiy e'tiborini o'zida mavjud bo'lgan kamchiligiga qaratib barcha sharoitni shu nuqsoniga moslashtirib qo'yadi. Bularning barchasi bolaning haqiqiy hayotga kirib kelishiga to'sqinlik qiladi. Maxsus maktab bolani chegaralangan dunyodan chiqarish o'rniga odatda shunday ko'nikmalarni rivojlantiradiki, oqibatda uning separatizmligi kuchayib u o'z dunyosiga yanada chuqurroq sho'ng'ib ketadi". Sog'lom bolani alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola bilan uyg'unlashtirilishi maxsus ta'limni keng doirada qayta ko'rishning boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qilishi kerak. O'zbekistonda inkluziv ta'limning dolzarbligi shundaki alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarning yengil darajalilarini ham maxsus maktablarda ta'lim olib kelayotganligidir. Vaholangki ular umumta'lim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim tarbiya olsalar jamiyatga tezroq integratsiyalashib keta oladilar. Shuni ta'kidlash joizki, inkluziv ta'lim sharoitida bola sog'lom tengdoshlari orasida bo'lib oiladan ajralmagan holda ta'lim-tarbiya olishga muvassar bo'ladi.[2]

Tadqiqot metodologiyasi va adabiyotlarning tahlili. "Tasviriy san'at va qo'l mehnatiga o'qitish maxsus metodikasi" o'quv qo'llanmasida "Nuqsonli bolalar asosiy bilimlarini aynan sezgilar orqali oladilar. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar, asosan ko'ruv analizatorlari orqali bilimlarga ega bo'ladilar. Ko'rish sezgisi bu toifa bolalarda bilim egallashning shaxs sifatida shakllanishlarida muhim o'rin egallaydi. Tasviriy faoliyat jarayonida teri-taktil, tuyish sezgilar kar va ko'r bolalar uchun bilim olishlarida alohida ahamiyat kasb etadi" deb yozilgan.[3]

Atoqli rus pedagogi K.D.Ushinskiy aqli zaif o'quvchilarni o'qitishda shunday talab qo'ygan. Mavxum- abstract so'zlarni, ya'ni tushunchalarni, tanish so'zlarga tayangan xolda bevosita ta'lim berish zarurdir. Bolaning tafakkurini rivojlantirish uchun avvalombor, kuzatish qobiliyatini shakllantirish lozim. "Chizilayotgan narsaning shaklini, bo'yog'ini, rangini, ovozi, sezish, his qilish orqali fikrlash" didaktikaning asosiy talabidir. Aqli zaif bolalarni bilish faoliyati qo'pol ravishda buzilganligi kuzatiladi. Bundan tashqari idroki, hissiyoti, tasavvurining o'ziga xos kamchiliklari kuzatiladi. Aqli zaif bolalarni to'g'ri rivojlantirishga yo'naltirish fanlarni deferensial idrok etishi, yordamchi maktab oldiga qo'yilgan muhim vazifadir. Ko'rgazmali qurollar, predmetlar, ularning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirish bolalarni sensor tarbiyasini tarbiyalaydi. Aqli zaif bolalarni o'qitish jarayonida o'ziga xos xususiyatlarini, kamchiliklarni bartaraf etishi mumkin.[3]

Asosiy qism. San'at bu odamlarga nutq orqali gapirmasdan his-tuyg'ularini ifoda etishga yordam beradigan universal til hisoblanadi. San'at ayniqsa, alohida ta'limga ehtiyojli bolalar uchun foydali bo'lishi mumkin, bu ko'pincha samarali natijalarini ko'rsatadigan noan'anaviy terapiya usuli sifatida taklif qilinadi.

Tasviriy san'at bu shaxslarga o'zini namoyon qilishga yordam beradigan rasm chizish, va haykaltaroshlik kabi ijodiy jarayonlarni o'z ichiga olgan terapevtik amaliyot sifatida ham bugungi kunda o'zini namoyon qilib kelmoqda. Bu shuningdek, alohida ta'limga ehtiyojli bo'lgan bolalarga sezilarli darajada ta'sir qiladi va ularga o'z qo'llari bilan narsa yaratishda quvonch his qilishlariga imkon beradi. Shuningdek inkluziv ta'lim sharoitida ijtimoiy muhitga moslasha olmagan, autizm belgilari bo'lgan, o'z tengqurlari bilan muloqotga kirishmaydigan o'quvchilarning jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari hamda ularning ruhiy psixologik holatlarini o'rganish va tahlil qilishda ushbu faoliyat turi muhim samara berishi mumkin.

Tasviriy san'at orqali alohida ta'limga ehtiyojli bolalar bilan faoliyat olib borish jarayonida tasviriy san'at va psixologiya fanlarini o'zaro uzviy bog'langan holda jarayonda qo'llanishi san'at terapiya usuli deyish mumkin. San'at terapiya usuli ijtimoiy munosabatlarga kirishishda qiynalayotgan bolarning ruhiy holatini aniqlash ularni tushunishga harakat qilish va shu orqali ma'lum bir ma'noda shu usul orqali ularni davolash tushuniladi.

San'at-terapiya usulining samaradorligi:

-Bu bolalarga mustaqillik tuyg'usini va ijodiy xususiyatlarini xis-tuyg'ularini ifoda etishga hamda nazorat qilishni ta'minlash orqali kuch beradi.

-Yuklatilgan motor ko'nikmalarining ahamiyati:

Qo'lda mo'yqalam, rangli qalam, marker yoki qaychi bo'ladimi, tasviriy san'at alohida ta'limga ehtiyojli bolalarga o'z ko'nikmalarini jumladan, qo'l-ko'zni muvofiqlashtirishni oshirishga yordam beradi. Bu ularning umumiy jismoniy rivojlanishiga va vositalar bilan ishlash mahoratini oshirishga hissa qo'shish bilan birga, ularning yutuqlari bilan faxrlanish tuyg'usini ham kuchaytiradi.

-Stress va bezovtalanish darajasini pasaytiradi

Rasm chizish yoki badiiy qurish va yasash kabi faoliyat kortizol va stress gormonlari darajasini samarali ravishda kamaytiradigan meditatsion holatni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu ifoda shakli, ayniqsa, his-tuyg'ularini ifoda etishda qiynalayotgan odamlar uchun foydalidir. Bundan tashqari, san'at kognitiv moslashuvchanlikni va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi, bu tashvish va stressni samarali boshqarish uchun juda muhimdir.

-Sezish faoliyati tartibli bo'lishi

Ko'pgina maxsus ehtiyojli bolalarda sensorli ishlov berish muammolari mavjud. Tasviriy san'at turli xil hissiy tajribalarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, loyli qoliplash hissi yoki yorqin ranglarning vizual rag'batlantirilishi. Ushbu hissiy faoliyatlar bolalarga o'zlarining his-tuyg'ularini tartibga solishga va tinchlantiruvchi ta'sirga erishishga yordam beradi, bu esa atrof-muhitni boshqarishni osonlashtiradi.

-Ijtimoiy malakalar va munosabatlar mustahkamlanganligi

Ko'pgina an'anaviy terapiya usullaridan farqli o'laroq, tasviriy san'at davolash yo'li sifatida guruhda o'tkazilishi mumkin. Bu hamkorlik va ijtimoiy ko'nikmalarni (masalan, navbatma-navbat va odob-axloqni qo'llash) rag'batlantiradi, jamiyat va tegishli tuyg'ularni rivojlantiradi va odamlarga boshqalar bilan munosabatlarini yaxshilashga yordam beradi.

O'z-o'ziga hurmat va ishonchni o'rinishi

Biror narsa yaratishga qodir bo'lish har kimga muvaffaqiyat hissini berishi mumkin. Maxsus ehtiyojga ega bo'lgan bolalar uchun biror narsa yaratish va o'z ishining natijalarini ko'rish, ularning o'ziga bo'lgan hurmati va ishonchini sezilarli darajada oshirishi mumkin, bu ularga ijobiy o'zini o'zi imidjini rivojlantirishga yordam beradi va ularni yanada murakkabroq harakatlarga undaydi.

Zarur harakat va amallarni o'zlashtirilishi (ayniqsa umumiy va mayda harakatlar) – eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning umumiy rivojlanishidagi muhim vosita bo'lib, u hayotda kerak bo'ladigan ongliklik, ziyraklik hamda yaratuvchanlik kabi sifatlarini shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotchilarning kuzatishlaricha bola qanchalik qo'l bilan nozik harakat qilsa, ayniqsa barmoqlar bilan, uning nutqi va tafakkuri shuncha tez va yaxshi rivojlanar ekan. Ma'lumki tasviriy faoliyat kinestetik sezish va barmoqlarning nozik harakati ko'ruv harakat koordinatsiyasi mexanizmi bilan uzviy bog'liq.

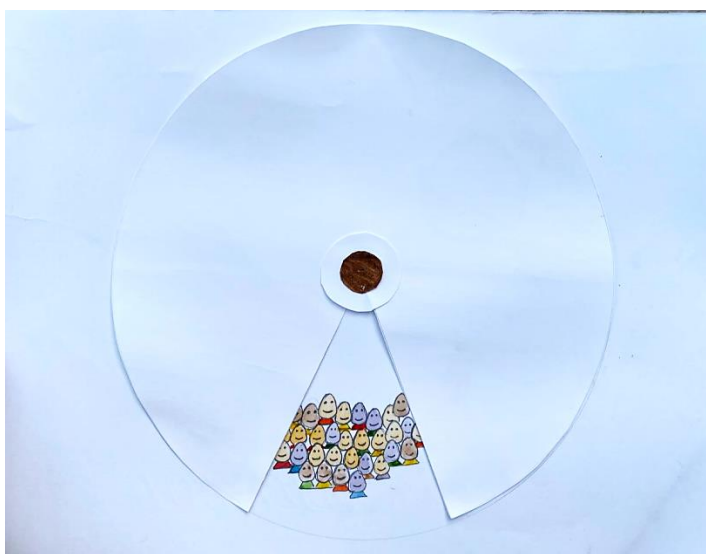
Tasviriy faoliyat mashg'uloti bolada chizish, bo'yash, kesilgan qog'oz parchalari, gazlamalardan applikatsiyalar, tayoqchalar va sim bo'laklari hamda boshqa materiallar yordamida keng va turli obrazlarni amalga oshirishga imkon yaratadi. Bunda qo'lning mayda muskullarining aniq harakati muntazam mashq asosida rivojlanib boradi. Shu bilan birga tasviriy faoliyat mashg'uloti

bolalardan intizomlilik va tashkilotchilikni, jarayonni va uni bajarish ketma-ketligini mahorat bilan rejalashtirishni talab etadi.

Inkluziv ta'lim sharoitida o'quvchilar bilan pedagogik faoliyat olib borish jarayonida ma'lum metodlarni qo'llash orqali ularning nafaqat psixologik holatini balki tasviriy san'atga oid bilimlarini ham mustahkamlash mumkin. Ushbu metodlardan biri bu "Hissiyotlar g'ildiragi" metodi hisoblanadi.

"Hissiyotlar g'ildiragi" metodi 2016-yilda Avstraliya universitetlarida olib borilgan tadqiqotlar natijasida paydo bo'lgan. Tadqiqotning maqsadi autizm bilan yashovchi ikki bola hayoti va ularning tasviriy san'atga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish usullari haqida chuqur hikoya qilish bo'lgan. Ushbu tadqiqotda san'at yaratish jarayoni haqidagi fikr-mulohazalar, tashxis darajasidan qat'i nazar, autizmli odamlarga mos ravishda san'at yaratish jarayonlarini osongina diversifikatsiya qilish mumkin degan fikrni qo'llab-quvvatladi. Bu shuni anglatadiki, autizmli bolalar uchun muloqot qilishda qiyinchiliklar bilan bog'liq xulq-atvor muammolarini kamaytirish uchun maktablarda ijtimoiy ishchilar, san'at terapevtlari yoki maktab psixologlari tomonidan san'at yaratish dasturini kiritish mumkin.

Kerakli bo'lgan jihozlar: soat shaklidagi ma'lum bir maket, maxsus har xil holatdagi his tuyg'ularini o'zida mujassamlashtirgan stiker shaklidagi rasmlar, qalam, akvarel, qog'oz.

1-rasm

2-rasm

3-rasm

Ushbu metodni amalga oshirishda o'qituvchi yoki bolaning ota onasi tomonidan maxsus savollar berish bilan amalga oshiriladi. Ushbu savollar autizm bilan yashayotgan bolaning ruhiy holatidan kelib chiqqan holda u bilan muloqotga kirishish maqsadida amalga oshiriladi. Ushbu savollar quyidagicha bo'lishi mumkin.

Savollar ro'yhati:

1. O'zingni qanday his qilyapsan? (1-rasm)
2. Seni nima bezovta qilyapti? (2-rasm)
3. Sen nimadan hafasan? (3-rasm)

Bola nimadandir qo'rqayotgani ma'lum, ammo uning aynan nimadan havotirga tushayotganini bilish maqsadida, qo'shimcha shovqin yoki yorug'lik va hatto tabiat hodisalari ham sabab bo'lishi mumkin, va shu hodisalar rasmini ko'rsatish orqali, unga maketimizni tutqazishimiz va u soat strelkasini qaysi hissiy holatga o'girsan uning ichida nimalar kechayotganini aniqlashimiz mumkin. Ma'lumki, autizm bilan yashayotgan bolalar boshqalar bilan muloqotni uzib qo'yadilar va bu holat bugungi kunda nafaqat yosh bolalar orasida va hattoki kattalar orasida ham uchramoqda. Ushbu metodning olib borish jarayoni biroz murakkab bo'lishiga qaramasdan, autizm bilan yashayotgan bolalarning ichki hissiy holatini aniq ravshan qilib yoritishda asqotadi.

Xulosa. Tasviriy san'at fani nafaqat dars sifatida balki, noodatiy terapiya ya'ni davolash usuli sifatida ham o'zini namoyon etmoqda. Tasviriy faoliyat bolaning aql idrokini tafakkurini kengaytirishi bilan bir qatorda alohida ta'limga ehtiyojli bolalarning hissiy va ruhiy rivojlanishida katta omillardan biri hisoblanadi. Xususan u bolalarda qo'l motorikalarining nozik harakatlarini yuklagan holda, qo'l-ko'z faoliyati hamda nutqini ham o'stirishga sababchi bo'ladi. Maqolada inkluziv maktab o'quvchilarining tasviriy san'atga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish va autizm bilan yashovchi bolalarning jamiyatga moslashuvchanligini rag'batlantirishga qaratilgan samarali metod va usullar keng muhokama qilingan. Maqolada tasviriy san'atning noodatiy davolash usuli sifatida ayniqsa, alohida ta'limga ehtiyojli bo'lgan bolalarda ijtimoiy, kognitiv moslashuvchanlik, hissiy va ruhiy holatini yaxshilanishi, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchni ortishi, bolalardagi stressni kamaytirishiga oid tomonlari keng yoritilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" darslik. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti TOSHKENT - 2018
2. L.R.Gaynutdinovanning umumiy tahriri ostida "Alohida ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni psixologik qo'llabquvvatlash usullari Toshkent 2022-yil nomli metodik tavsiya Toshkent 2022.
3. N.Y.Yusupova, M.U.Hamidova, N.Q.Abidova, M.Y.Pardayeva "Tasviriy san'at va qo'l mehnatiga o'qitish maxsus metodikasi" o'quv qo'llanma "Fan va texnologiya nashriyoti Toshkent-2018
4. Adizova T.M. Psixokorreksiya. – T.2005.

5. D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" o'quv va metodik qo'llanma 2014-yil.
6. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova "Inkluziv ta'lim nazariya va metodika". Chirchiq 2022
7. I.M.Solovev "Normal va anomal bolalarda bilish faoliyatining psixologiyasi"
8. Raxmanova.V.S "Korreksion pedagogika va logopediya" Toshkent «IQTISOD-MOLIYA»

2007